

Examining the Standards of an Indigenous Model for Participatory Tourism Development

Zahra Raji¹ | Mahdiah Bod²

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 10 May 2026

Received in revised form

23 June 2026

Accepted 19 August 2026

Published online 1 September 2026

Keywords:

*Indigenous Model,
Localization, Community-
based development,
Participatory tourism
development.*

ABSTRACT

Background and Objective: Sustainable development has become a dominant paradigm in policymaking and development planning, receiving theoretical emphasis across various sectors. However, the realization of sustainable tourism development depends on multiple factors, among which one of the most crucial is mobilizing public participation within a coherent, structured, and goal-oriented framework. In this context, various destinations and countries have implemented participatory tourism development models, highlighting the necessity for these models to be consistent with each society's characteristics, national policies, goals, and visions. Considering the lack of a comprehensive and indigenous model of participatory tourism development in Iran and its significant role in achieving sustainable development, this study seeks to formulate the standards and criteria for an indigenous participatory tourism development model in the Iranian context.

Methodology: This study adopts a qualitative research approach and relies on expert opinions from scholars and professionals in the field of tourism across Iran. Through content analysis, the study explores the legal capacities and frameworks that enable participatory tourism development, aiming to extract and conceptualize the essential standards and requirements of a localized model.

Findings: The findings reveal that the standards of the indigenous participatory tourism development model in Iran encompass multiple dimensions. These dimensions can be organized into categories such as flexibility, alignment with legal and institutional capacities, adherence to the principle of inclusiveness, and gradual implementation. The results also highlight the importance of integrating participatory mechanisms into the existing policy structure and adapting global participatory approaches to Iran's socio-political and cultural context.

Conclusion: The study emphasizes that achieving sustainable tourism development in Iran requires an indigenous participatory model grounded in national laws, local capacities, and community engagement principles. Such a model should not only foster inclusiveness and adaptability but also promote the gradual institutionalization of participatory practices in tourism planning and governance. The identified standards can serve as a foundational framework for future policymaking and the design of participatory tourism initiatives in Iran.

DOI: <http://doi.org/0000000000000000>

Publisher: Faculty of Management, Kharazmi University, <https://www.mgmt.khu.ac.ir>

© The Author(s)

DOI:

1. Corresponding Author, PhD graduate, Department of social policy, Faculty of social sciences, Tehran University, Tehran, Iran. E-mail: Zahra.raji@ut.ac.ir
 2. Associate Professor, Department of Tourism, Cultural Heritage Research Institute, Tehran, Iran.
-

Examining the Standards of an Indigenous Model for Participatory Tourism Development

Extended ABSTRACT

Background and Objective: Tourism is recognized as a key sector for economic and social development and is increasingly integrated into national development agendas. Sustainable tourism development aims to enhance residents' quality of life while preserving cultural, social, and environmental resources. In this context, local community participation emerges as a critical driver, ensuring that tourism development is both equitable and effective. Participation aligns with principles of social justice and is considered essential for fostering national unity and empowerment. Participatory approaches emphasize the involvement of all stakeholders—including local residents, private sector actors, and governmental institutions—in planning, implementation, and monitoring processes. Community-based and stakeholder-centered models of tourism development highlight the importance of empowering local populations, distributing benefits fairly, and integrating local knowledge into decision-making. Previous studies indicate that successful participatory tourism initiatives require active engagement, collaboration among stakeholders, and alignment with broader policy objectives. Despite the recognized benefits of participatory approaches, there remains a gap in developing a comprehensive, context-specific framework for sustainable tourism participation in Iran. The present study aims to address this gap by identifying the core standards of a locally adapted participatory tourism development model. Through semi-structured interviews with twenty-three tourism experts nationwide, this research seeks to provide a practical and policy-relevant framework to guide sustainable tourism planning and enhance community involvement.

Methodology: This study employs a qualitative approach to examine the core standards of a locally adapted participatory tourism development model. Data were collected through semi-structured interviews with twenty-three national tourism experts, selected purposively based on their extensive experience, doctoral-level education, and willingness to participate. The sampling process continued until theoretical saturation was achieved, with two additional interviews conducted to ensure comprehensiveness and capture potential emergent concepts. Participants represented diverse demographic and professional backgrounds, including both genders, various academic disciplines, and roles in research, teaching, management, and implementation within the tourism sector. Due to accessibility constraints, a significant portion of interviews was conducted online. To ensure the trustworthiness and rigor of the findings, the study employed strategies addressing credibility, confirmability, transferability, and dependability. Data were analyzed using thematic analysis through open, axial, and selective coding stages. The interview transcripts were thoroughly reviewed, and relevant concepts were extracted sentence by sentence. Subsequently, these concepts were organized into main categories and subcategories based on their semantic relationships. This systematic approach facilitated the identification of standards essential for designing an effective and contextually appropriate participatory tourism development framework. The study aims to provide actionable insights for policymakers, planners, and researchers seeking to enhance community engagement and support sustainable tourism development within the local context.

Findings: This qualitative study aims to identify the standards of an optimal participatory tourism development model in Iran. Findings indicate that the model should encompass a set of key standards organized into eight main categories: alignment with legal capacities, adherence to inclusivity, flexibility, justice and human dignity, gradual entry of participants, destination empowerment, transparency and accountability, and sustainability principles. Alignment with legal frameworks ensures legitimacy and sustainability, while inclusivity enables participation of diverse social groups including women, elderly, and youth. Flexibility allows adaptation to crises and technological changes, and adherence to justice ensures equal rights in participation and

tourism benefits. Gradual entry facilitates capacity building and managed participation. Destination empowerment involves preserving local identity and values and enabling community development. Transparency and accountability enhance stakeholder trust and proper resource management. Finally, sustainability principles promote efficient resource use, reduce negative tourism impacts, and support sustainable infrastructure development. These standards provide practical guidance for policymakers and planners to advance sustainable tourism development.

Conclusion: The present study aimed to examine the standards of an optimal participatory tourism development model in Iran. A qualitative approach using semi-structured interviews was employed to achieve this objective. Participants comprised tourism experts with at least ten years of experience and doctoral or higher degrees. Findings indicate that the standards of an optimal participatory tourism development model in Iran can be organized into categories such as alignment with legal capacities, adherence to inclusivity, flexibility, gradual participation, justice and human dignity, and destination enhancement.

Alignment with legal capacities ensures the legitimacy and acceptability of the model, requiring policymakers and planners to ensure consistency with laws and higher-level frameworks. The principle of inclusivity emphasizes the participation of all societal groups, necessitating education, awareness-raising, and capacity-building. Flexibility allows adaptation and modification of programs under crisis conditions and at different stages of monitoring, with its absence potentially leading to model failure and resource wastage. Gradual participation accounts for differences in individual skills and knowledge levels, facilitating stepwise engagement.

Justice and respect for human dignity guarantee equitable access to tourism benefits, while destination enhancement emphasizes the preservation and promotion of tangible and intangible local heritage and sustainable tourism development. Based on these findings, policymakers and researchers are advised to design participatory models that ensure both legal legitimacy and social equity through legal compliance, education, and community empowerment.

Keywords: *Indigenous Model, Localization, Community-based development, Participatory tourism development.*

واکاوی استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری

زهرا راجی^۱ مهدیه بد^۲

چکیده

توسعه پایدار رویکردی غالب در سیاستگذاری ها و برنامه ریزی های توسعه است که حداقل به لحاظ نظری در قلمروهای مختلف مورد تأکید قرار می گیرد. با این حال، تحقق توسعه پایدار گردشگری در گروهی وجود عوامل متعددی است که یکی از مهم ترین آن ها جلب مشارکت مردمی در چارچوبی منسجم، سامان یافته و هدفمند است. در این راستا، الگوهای توسعه مشارکتی گردشگری در مقاصد یا کشورهای متعددی پیگیری می شوند و تأکید می شود که ارائه الگوهای توسعه مشارکتی بایستی حداقل با شرایط جامعه، سیاست های کلی نظام، اهداف و چشم اندازهای آن همراستا و سازگار باشد. بدین ترتیب ضروری است الگوهای توسعه مشارکتی در ایران با توجه به موارد مذکور صورت بندی شوند. با عنایت به فقدان الگوی جامع و بومی توسعه مشارکتی گردشگری و نقش آن در نیل به توسعه پایدار، ضروری است به صورت بندی و طرح الگویی بومی در این حوزه پرداخته شود. از نخستین گام ها در طرح الگوی مذکور، واکاوی استانداردها و معیارهای آن است. بدین ترتیب در پژوهش حاضر، در راستای تعیین استانداردها و الزامات الگوی توسعه مشارکتی بومی تلاش شده است ضمن توجه بر ظرفیت های قانونی توسعه مشارکتی گردشگری در ایران، با اتکا به روش کیفی و بهره گیری از آراء شماری از صاحب نظران حوزه گردشگری در سراسر ایران اسلامی، به واکاوی این معیارها و استانداردها پرداخته شود. یافته ها حاکی از آن هستند که استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری در ایران در بردارنده موارد متعددی بوده که می توان آن ها را ذیل مقولاتی چون انعطاف، سازگاری با ظرفیت های قانونی، پیروی از اصل شمولیت، پیروی از اصل ورود تدریجی و.... ساماندهی کرد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۵/۲/۲۰

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۵/۴/۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۵/۲۸

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۶/۱۰

کلیدواژه ها:

الگوی بومی، بومی سازی،

توسعه جماعت محور،

توسعه مشارکتی،

گردشگری

استناد: راجی، زهرا، بد، مهدیه (۱۴۰۵). واکاوی استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری. *نواوری های بازرگانی*. ۱ (۱)

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

ناشر: دانشکده مدیریت دانشگاه خوارزمی، <https://www.mgmt.khu.ac.ir>

© نویسندگان.

DOI:

۱. نویسنده مسئول، دکتری تخصصی، گروه سیاستگذاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه:

Zahra.raji@ut.ac.ir

۲. دانشیار، گروه گردشگری، پژوهشکده میراث فرهنگی، تهران، ایران

مقدمه

با نظر بر نقش غیرقابل انکار صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی- اجتماعی جوامع و قرارگیری آن در گروه مؤلفه‌های رفاهی، توسعه این صنعت در شاخه‌های متعددی، در برنامه اقدام بسیاری از کشورها قرار گرفته است. چنان که سازمان جهانی گردشگری^۱ در دستور کار توسعه گردشگری با توجه به تأثیر این صنعت بر کیفیت زندگی ساکنان، ضمن اشاره به هدف عمده در راستای توسعه پایدار گردشگری جهانی در سال ۲۰۳۰ میلادی، به ارائه شیوه‌نامه‌های جهانی به منظور دستیابی به توسعه پایدار این صنعت در مقاصد مختلف گردشگری دست زده است (UN Tourism, 2020). در ایران نیز تأکید بر پایداری توسعه در گردشگری در اسناد و شیوه‌نامه‌های مرتبط با توسعه پایدار صنعت گردشگری، همچون سند چشم‌انداز توسعه گردشگری (۱۴۰۴)^۲ منعکس است. برای مثال، بر اساس این سند دستگاه‌های اجرایی و مطالعاتی کشور چون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی باید همگام با سیاست‌های کلی نظام در سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی اشتغال، اساسنامه سازمان جهانی گردشگری، سیاست‌های کلان میراث فرهنگی و گردشگری به منظور توسعه پایدار گردشگری همکاری‌های لازم را به عمل آورند (سند چشم‌انداز توسعه گردشگری، ۱۴۰۴: ۱۶).

یکی از الزامات و راهکارهای اولیه به منظور وصول به توسعه پایدار گردشگری، بهره‌مندی از حمایت ساکنان و بومیان مناطق گردشگری است. به عبارتی توسعه گردشگری را دست کم می‌توان نتیجه تعامل دو دسته از نیروها (سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در یک سو و مردم/جامعه محلی در سوی دیگر) دانست (Andereck & Vogt, 2000). به طور کلی، می‌توان ادعا کرد دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، در گرو عوامل متعددی است که یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین آن‌ها، بهره‌گیری از مشارکت مردمی است. در برنامه‌های توسعه ایران

^۱ UN tourism

^۲ http://cdn.meybod.ac.ir/blog/userfiles/academic_research/files/academic_research_32.pdf

نیز به این مهم ذیل ماده (۴) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۲۳)^۱، ماده (۸) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ماده (۸۳) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۴۰۳/۴/۱۸)^۲ و ... اشاره شده است. ضمن آن که پیروی از الگوی مطلوب مشارکتی در حوزه حکمرانی در ادبیات سیاسی و رفاه اجتماعی غایتی است پذیرفته شده و مطلوب؛ در اندیشه سیاسی دین روشنگر اسلام نیز به جد مورد تأکید و سفارش قرار گرفته است. از این دیدمان مشارکت با مبانی فطری انسان همسو و همراستا است و منجر به رشد و تقویت وحدت و اقتدار ملی می‌شود. پر واضح است که از این منظر مشارکت در تمامی عرصه‌های زیست اجتماعی بشر از اهمیت غیرقابل انکاری برخوردار است. چنان که در آیات، روایات اسلامی و منویات ائمه انقلاب اسلامی مکرراً به آن‌ها پرداخته شده است. به عنوان مثال حضرت امام خمینی قدس سره الشریف در راستای بازنمایی اهمیت مشارکت مردمی چنین می‌فرماید: «ایران، مال خود شما است و خود شما نیز باید او را بسازید و اگر همه ملت در این امر همت نکنند، کارها بر زمین می‌ماند.»^۳ روشن است که در این دیدمان مقصود از مشارکت، مشارکتی است حقیقی و مبتنی بر عدالت محوری که آحاد جامعه قادر به ایفای نقش از خلال آن اند. در بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی نیز مشارکت مردمی از جایگاه به خصوصی برخوردار است. چنان که ایشان مشارکت را به مثابه وظیفه ملی و شرعی قلمداد کرده و چنین فرموده‌اند: «وظیفه‌مان امروز وحدت ملی است؛ وحدت ملی مهم است؛ وظیفه‌مان امروز مشارکت دادن مردم است.» همچنین فراهم ساختن بستر مشارکت در این حوزه در تحقق اهداف بیانیه گام دوم انقلاب چون نقش آفرینی جوانان در تحقق نظام پیشرفته اسلامی، پیشرفت و توسعه اقتصادی، تحقق عدالت محوری و عزتمندی ملی نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند. با عنایت به جایگاه ارزنده مشارکت مردمی در دیدمان اسلامی، منویات ائمه انقلاب اسلامی و اهداف بیانیه

^۱ <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94002>

^۲ <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1809128>

گام دوم انقلاب اسلامی اتخاذ راهبردهای مؤثر در راستای تقویت و تحکیم مشارکت مردمی در آحاد عرصه‌های زیست‌بشری ضروری می‌نماید. مشارکت در عرصه گردشگری نیز از این قاعده مستثنی نیست. بدین ترتیب و با عنایت به در نظر داشتن مشارکت به مثابه غایتی ارزنده و وجود ظرفیت‌های قانونی آن، لازم است جهت بهره‌مندی از نیروی محرکه مشارکت مردمی در پیشبرد اهداف ایران اسلامی در حوزه گردشگری به طراحی و ارائه الگوی مطلوب و بومی مشارکت مردمی پرداخته شود. با آن که در کشورهای متعددی پیگیری توسعه مشارکتی از خلال الگوهای متعدد صورت می‌پذیرد، ضروری است، با عنایت به فقدان چنین الگوی جامعی در ایران اسلامی در حوزه گردشگری، به منظور ارائه الگویی سازگار با سیاست‌ها، اهداف و آمال کلی نظام و صنعت گردشگری در ایران، به طرح و پیروی از الگویی بومی پرداخته شود. بدیهی است ارائه الگویی کارآمد و متناسب با شرایط و سیاست‌های کلی در گرو واکاوی و احصاء استانداردهای آن است تا با نظر بر آن‌ها، سیاستگذاران و برنامه‌ریزان قادر به طراحی و ارائه الگویی کارآ و مطلوب در این حوزه باشند. بدین منظور در مطالعه حاضر تلاش شده است در راستای دستیابی به الگوی مطلوب توسعه مشارکتی به احصاء استانداردهای آن پرداخته شود.

هدف پژوهش پیش‌رو، واکاوی استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری در ایران است. استانداردهای مربوط به الگوی بومی توسعه مشارکتی به مثابه سنگ‌بنای الگویی جامع، کارآ و پایدار نگریسته می‌شود که سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و پژوهشگران می‌توانند با تکیه بر آن‌ها با ارائه الگویی مطلوب در راستای توسعه پایدار صنعت گردشگری و پیشرفت میهن اسلامی گام بردارند. در پژوهش حاضر پژوهشگران به دنبال پاسخ به این سؤال‌اند که استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری در ایران کدام‌اند؟ از این رو با ۲۳ تن از صاحب‌نظران حوزه گردشگری در سراسر کشور مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به عمل آمده است.

پیشینه پژوهش

پیشینه نظری

درک مفاهیم مرتبط با موضوع از نخستین گام‌های مؤثر در راستای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی صحیح و اصولی به شمار می‌رود. بدین ترتیب در نوشتار پیش‌رو تلاش شده است به ارائه مفاهیم مرتبط با بحث پرداخته شود. واضح است که احتمال وجود تعدد دریافت‌ها و ادراک‌ها از یک مفهوم وجود دارد با این حال در ادامه به ارائه تعاریفی از مفاهیم مرتبط پرداخته شده است که بیشترین قرابت معنایی را با اهداف پژوهش حاضر دارند.

الف) توسعه پایدار گردشگری^۱: توسعه را می‌توان فرآیندی چندبعدی شامل جنبه‌های کمی و کیفی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، انسان‌شناختی و حتی اخلاقی دانست که در آن حرکت رو به جلو و به سوی پیشرفت مدنظر است (Sirz, 1989). سازمان جهانی گردشگری، توسعه گردشگری را گسترش ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی این صنعت تعریف کرده است، به گونه‌ای که به طور مؤثر در تحقق اهداف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نقش آفرینی کند (World Tourism Organization Report, 2013: 14). این سازمان همچنین توسعه پایدار را رویکردی به توسعه معرفی می‌کند که بر ترکیب اهداف توسعه‌ای با حفظ و تقویت فرصت‌های آینده، پایداری فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی مقصد، و تمرکز بر نیازهای جوامع میزبان و میهمان تأکید دارد (World Tourism Organization, 2010).

ب) توسعه اجتماع محور: توسعه اجتماع محور رویکردی است که با تکیه بر نیروی محرکه مشارکت مردم، به پیشبرد امور و تحقق اهداف توسعه کمک می‌کند. در این رویکرد، اهدافی نظیر کاهش فاصله اطلاعاتی میان برنامه‌ریزان و جامعه، هم‌افزایی منابع و سرمایه‌ها، ارتقاء ظرفیت‌های اجتماع محلی، و افزایش انعطاف‌پذیری دنبال می‌شود (رجایی‌ریزی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۸).

ج) توسعه مشارکتی^۲: توسعه مشارکتی به فرآیندی اشاره دارد که در آن تمامی اعضای جامعه، در بسترهای متنوعی، برای دستیابی به اهداف توسعه همکاری می‌کنند. در این

¹ Sustainable Development of Tourism

² Collaborative development

رویکرد، مشارکت نه تنها به عنوان عامل توسعه بلکه مترادف با آن تلقی می شود (طالب و یوسفوند، ۱۳۹۲: ۱۱۰). در زمینه گردشگری، آنچه در توسعه مشارکتی اهمیت دارد، تأکید بر مقبولیت و مشروعیت مشارکت همه ذینفعان در تمامی مراحل، از برنامه ریزی تا اجرا و نظارت است (Jamal & Camargo, 2018 cited in Gori et al., 2021: 2).

رویکردهای برنامه ریزی که از بالا به پایین^۱ هدایت می شوند، برای تحقق مشارکت حقیقی ناکافی به نظر می رسند. در چنین شرایطی است که مشارکت معنای اصیل و واقعی خود را از دست می دهد (همان: ۱۲۶). به عبارتی در این الگوها، آنچه به عنوان مشارکت عموم مردم شناخته می شود، تنها جنبه ای ظاهری دارد و نمی توان آن را به عنوان مشارکتی کامل، حقیقی و جامع در نظر گرفت. در مقابل، مشارکت واقعی در برنامه های گردشگری شامل دخالت افراد در تمام سطوح از برنامه ریزی و سیاست گذاری تا بهره مندی از منافع است. یکی از رویکردهای برجسته برای توسعه پایدار گردشگری، الگو «توسعه جماعت محور^۲» است که مشارکت اصیل مردم را در دستور کار خود داده است. این نوع از گردشگری که به عنوان جایگزینی برای الگوهای سنتی مطرح است، بر ظرفیت سازی و توانمندسازی جوامع محلی تأکید دارد تا آنها را در مسیر توسعه پایدار گردشگری همراه کند (ضرغام بروجنی و بذرافشان، ۱۳۹۵: ۱۲۰). تاریخچه گردشگری اجتماع محور به چند دهه اخیر، به ویژه دهه ۱۹۹۰ میلادی بازمی گردد. رابینسون و بونیفیس^۳ (۱۹۹۹) این رویکرد را از سایر الگوهای گردشگری متمایز کرده و آن را به دلیل توانمندسازی مردم و تضمین بهره مندی آنها از مزایای گردشگری مورد تحسین قرار داده است (Robinson & Boniface, 1999: 37). این شیوه از گردشگری به دلیل مشارکت مستقیم مردم در مدیریت و توسعه فعالیت ها، به حفظ آداب، رسوم و فرهنگ محلی نیز یاری می رساند. برای ارزیابی موفقیت این الگو، محققان معیارهای گوناگونی را پیشنهاد کرده اند که از جمله آنها می توان به تضمین حداکثری مشارکت جامعه، توزیع منافع به صورت

^۱ Top-down planning approaches

^۲ Community-oriented development

^۳ Robinson and Boniface

عادلانه، حمایت نهادهای دولتی و حفظ هویت مکانی اشاره کرد (بادکو و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۳).

اسپیونز^۱ (۲۰۱۰) نیز معتقد است توسعه گردشگری نیازمند مشارکت مردمی است و این مشارکت باید از توانمندسازی افراد نشأت بگیرد. به زعم وی مشارکت مردمی در گردشگری اهداف دولت در رسیدن به توسعه گردشگری را تسهیل و تسریع می‌کند و لازم است این توانمندسازی در ابعاد مختلف روانشناختی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... صورت پذیرد. اسپیونز به جد بر مشارکت عاملان بومی به عنوان تسریع‌کننده توسعه گردشگری یاد می‌کند (Scheyvens, 2010, cited in Sain, 2012: 103).

نظریه دینفعان که توسط فریمن^۲ (۱۹۸۴) ارائه شده است نیز بیانگر نقش مشارکت در افزایش حمایت دینفعان در حوزه‌های متعددی از جمله گردشگری است. بر مبنای این نظریه برای دستیابی به توسعه پایدار، باید منافع و نیازهای آحاد دینفعان در فرآیندهای تصمیم‌گیری مورد توجه قرار گیرد. در این نظریه، دینفعان به تمامی گروه‌ها و افرادی اشاره دارد که به نوعی تحت تأثیر تصمیمات و اقدامات سازمان‌ها یا پروژه‌ها قرار می‌گیرند یا می‌توانند بر آن‌ها تأثیر بگذارند. این نظریه در حوزه گردشگری به‌طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار گرفته و بر این نکته تأکید دارد که دینفعان متعددی از جمله دولت‌ها، جوامع محلی، صاحبان اصناف گردشگری، گردشگران، سازمان‌های غیردولتی و محیط‌زیست باید در توسعه و مدیریت مقاصد گردشگری مشارکت داشته باشند. به اعتقاد فریمن (۱۹۸۴) توسعه موفق و پایدار زمانی امکان‌پذیر است که منافع آحاد دینفعان به صورت متوازن در نظر گرفته شود و فرآیندهای تصمیم‌گیری به صورت مشارکتی و تعاملی شکل بگیرد. این امر به ویژه در گردشگری اهمیت دارد، زیرا گردشگری فعالیتی است که به شدت تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی قرار دارد و تعامل مؤثر میان دینفعان می‌تواند از بروز تعارضات و بحران‌های محلی جلوگیری کرده و توسعه پایدار را تضمین کند. در این نظریه، صاحبان

¹ Scheyvens

² Freeman

اصناف گردشگری به عنوان یکی از ذینفعان کلیدی، نقش مهمی را در موفقیت یا شکست برنامه‌های گردشگری ایفا می‌کنند. این گروه به دلیل سرمایه‌گذاری‌های مالی و همچنین تأثیر مستقیم فعالیت آن‌ها بر تجربه گردشگران، از اصلی‌ترین ذینفعانی هستند که باید در فرآیند برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و اجرای استراتژی‌های گردشگری مشارکت داشته باشند. مشارکت فعال صاحبان اصناف می‌تواند منجر به افزایش هم‌افزایی بین بخش‌های مختلف اقتصادی، بهبود کیفیت خدمات گردشگری و توزیع عادلانه‌تر منافع اقتصادی در جامعه شود. همچنین، این مشارکت باعث می‌شود که مسائل محلی بهتر شناسایی و حل شوند. چرا که صاحبان اصناف به عنوان بخشی از جامعه محلی، دیدگاه‌های منحصر به فردی را در خصوص نیازها و چالش‌های خاص مقصد گردشگری دارند (فریمن، ۱۹۸۴).

علاوه بر نظریه ذینفعان که بر اثرگذاری مشارکت بر حمایت جامعه محلی از توسعه گردشگری تأکید می‌ورزد، نظریه مشارکت ساکنان که توسط جمال و گتز^۱ (۱۹۹۵) مطرح شده است نیز مشارکت را یکی از مهم‌ترین پیشران‌های حمایت جامعه محلی از توسعه گردشگری در مقصد قلمداد می‌کند. یکی از پایه‌های نظری پایان نامه حاضر، نظریه مشارکت^۲ جمال و گتز (۱۹۹۵) است که ناظر بر تأثیر مشارکت ساکنان در گردشگری بر حمایت آن‌ها از توسعه گردشگری است. بر مبنای این نظریه، مشارکت ساکنان در فرآیند توسعه گردشگری با حمایت آن‌ها از توسعه صنعت گردشگری رابطه‌ای مستقیم دارد. حلقه واسط این دو مولفه بر اساس نظریه مشارکت ساکنان در گردشگری، آثار درک شده از گردشگری است. به بیانی دیگر بر مبنای این نظریه مشارکت ساکنان در امور مرتبط با گردشگری، بر درک آن‌ها از آثار گردشگری و در نهایت حمایت از توسعه گردشگری در مقصد تأثیر گذار است. سیر تکاملی این نظریه در طول زمان توجیه‌کننده کاربرد گسترده آن در مطالعات مربوط به گردشگری است. در جریان تکامل این نظریه مولفه‌هایی چون توانمندسازی جامعه محلی، یادگیری انتقادی و تبادل اجتماعی به آن اضافه شدند و بر اعتبار آن افزودند (Jamal & Getz, 1995).

^۱ Jamal & Getz

^۲ Participation Theory

پیشینه تجربی

خسرو بیگی برچلویی (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای تحت عنوان «الزامات تحقق راهبردهای توسعه گردشگری روستایی با مشارکت جامعه محلی» با تکیه بر روش کیفی به مطالعه الزامات تحقق راهبردهای توسعه گردشگری پرداخته و اذعان کرده است گفت‌وگو حاکمیت از طریق جامعه مهم‌ترین الزام نیل به اهداف توسعه‌ای گردشگری است. به زعم ایشان به منظور اشاعه این گفت‌وگو ضروری است اقتدارگرایی در حاکمیت گردشگری حذف و مشارکت حقیقی مردمی با بهره‌گیری از راهبردهایی چون توانمندسازی آنان اجرایی شود. تقوی و همکاران (۱۴۰۲) نیز در مطالعه‌ای تحت عنوان «الگوی مشارکت ذینفعان در شکل‌گیری خط مشی‌های گردشگری فرهنگی» با تکیه بر روش کیفی اذعان کرده‌اند الگوی مشارکتی مطلوب ناظر بر مشارکت حداکثری مردم، همراه با انتفاع از آثار گردشگری، ارتباط مؤثر کلیه ذینفعان با یکدیگر و... است. حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹) نیز در مطالعه‌ای تحت عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با تأکید بر نقش مشارکت اجتماعات محلی (مطالعه موردی: استان البرز)» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی اذعان کرده‌اند نخستین راهبرد مؤثر توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه، از میان بردن مؤلفه‌های تهدید و تبدیل آن به فرصت‌های متناسب با طرح توسعه منطقه‌ای با مشارکت مردمی است. زرندیان و همکاران در سال (۱۴۰۰) نیز در مطالعه‌ای تحت عنوان «طراحی چارچوب مشارکت عمومی-خصوصی در گردشگری بر مبنای فراترکیب مطالعات پیشین»، با استفاده از فراترکیب مطالعات پیشین اظهار کرده‌اند مشارکت تام نهادهای عمومی و خصوصی در حوزه گردشگری در گرو مجموعه‌ای از عوامل از جمله فناوری، حمایت‌های حقوقی، حمایت‌های مالی و... است که می‌توان این مجموعه عوامل را ذیل دو مقوله عوامل داخلی و عوامل خارجی ساماندهی کرد. فاضل بخششی در سال (۱۳۹۹) نیز در مطالعه‌ای تحت عنوان «الگوی توسعه گردشگری جامعه‌بنیاد در ایران» ضمن طرح سه سؤال در خصوص تمایل جامعه محلی به مشارکت در این حوزه، امکان تحقق توسعه گردشگری جامعه‌بنیاد در ایران و مشارکت مورد انتظار در این حوزه اذعان کرده است وجود چالش‌هایی در عرصه توسعه مشارکتی گردشگری سبب شده تحقق این الگو با چالش‌هایی

جدی مواجه باشد و الگوهای موجود نیز قادر به برآورده ساختن انتظارات از مشارکت مردمی در حوزه گردشگری نبوده‌اند. کاظمی و همکاران (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای تحت عنوان «مشارکت در گردشگری: تحلیل مقالات منتشر شده در نشریات علمی» ضمن مرور مطالعات صورت گرفته در این حوزه به گستره پژوهی و دسته‌بندی موضوعی مطالعات پرداخته‌اند. احمدی شاپورآبادی و طارمی در سال (۱۳۸۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان «برنامه‌ریزی گردشگری مشارکتی در یک مقصد در حال توسعه: تجربه اندونزی» به روش مروری به ارزیابی اصول برنامه‌ریزی مشارکتی در یوگیا کارتای اندونزی پرداخته و اذعان کرده‌اند عوامل اجتماعی-سیاسی موجود از مهم‌ترین عوامل چالش‌زا بر سر راه توسعه مشارکتی گردشگری در این خطه بوده است. به طور کلی ارزیابی مطالعات پیشین حاکی از آن است که این مطالعات را می‌توان به لحاظ موضوعی ذیل دسته‌های زیر ساماندهی کرد. بر این اساس می‌توان گفت خلاء مطالعاتی در حوزه واکاوی استانداردها و الزامات توسعه مشارکتی گردشگری در ایران وجود دارد که بیانگر ضرورت انجام مطالعه حاضر است.

- (۱) نقش الگوی توسعه مشارکتی گردشگری در ابعاد مختلف توسعه گردشگری
- (۲) راهبردهای تحقق توسعه مشارکتی گردشگری
- (۳) الگوی مشارکت صاحبان منافع در شاخه‌های مشخصی از گردشگری
- (۴) امکان‌سنجی تحقق توسعه مشارکتی گردشگری در ایران
- (۵) گستره پژوهی و دسته‌بندی موضوعی مطالعات
- (۶) ارزیابی تجارب کشورها از الگوهای توسعه مشارکتی گردشگری

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، تلاش شده است با بهره‌گیری از روش کیفی^۱، نظرات متخصصان برجسته حوزه گردشگری از سراسر کشور در قالب مصاحبه نیمه ساختار یافته^۲ گردآوری شود و مورد

^۱ Qualitative method

^۲ Semi-structured interview

تحلیل قرار گیرد. هدف اصلی این مطالعه، واکاوی استانداردهای الگوی بومی توسعه مشارکتی گردشگری است. بدین منظور، با ۲۳ تن از صاحب‌نظران این حوزه مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته صورت پذیرفت. روش نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت هدفمند (قضاوتی)^۱ بوده و فرآیند گردآوری داده‌ها تا وصول به اشباع نظری^۲ ادامه یافته است. به منظور اطمینان از جامعیت نتایج و کشف احتمالی مفاهیم جدید، پس از دستیابی به اشباع نظری، دو مصاحبه تکمیلی نیز اجرا شد. معیارهای ورود مشارکت‌کنندگان به پژوهش شامل سابقه حداقل ۱۰ ساله فعالیت در حوزه گردشگری یا سیاست‌گذاری اجتماعی، دارا بودن مدرک دکتری تخصصی یا بالاتر در این حوزه‌ها، و تمایل به مشارکت در فرآیند پژوهش بوده است. ویژگی جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول شماره (۱) قابل مشاهده است.

جدول (۱) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	مولفه‌ها	فراوانی (به نفر)
جنسیت	زن	۱۰
	مرد	۱۳
رشته تحصیلی	سیاست‌گذاری اجتماعی	۷
	مدیریت گردشگری	۷
	گردشگری	۹
سابقه فعالیت	۱۳-۱۰	۷
	۱۶-۱۳	۴
	۱۹-۱۶	۹
	۲۲-۱۹	۳
حوزه فعالیت	پژوهش و تدریس	۹
	مدیریت	۷
	اجرا	۷

^۱ Judgmental

^۲ Theoretical saturation

همچنین با توجه به محدودیت‌های دسترسی به مشارکت‌کنندگان، بخش قابل توجهی از مصاحبه‌ها به صورت برخط^۱ صورت گرفت. به منظور تضمین اعتبار و قابلیت اعتماد یافته‌ها، اقدامات متعددی بر اساس الگوی لینکلن و گوبا^۲ (۱۹۸۵) به کار گرفته شد که خلاصه آن‌ها در جدول شماره (۲) آمده است:

جدول (۲) راهبردهای تضمین کیفیت پژوهش

هدف	راهکار
تضمین قابلیت تأییدپذیری	توجیه مفاهیم و هدف تحقیق به مشارکت‌کنندگان پیش از آغاز مصاحبه.
تضمین قابلیت باورپذیری	بهره‌گیری از فرآیند رفت و برگشت نتایج پژوهش و تحلیل‌ها میان مشارکت‌کنندگان ^۳
تضمین قابلیت انتقال	بهره‌مندی از چارچوب مشترک و معیار (استانده) مصاحبه.
تضمین قابلیت اعتمادپذیری	بهره‌مندی از نظرات داور خارجی نسبت به فرآیند پژوهش.

گفتنی است تحلیل داده‌ها بر اساس روش تحلیل مضمون^۴ انجام شده است که شامل سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی^۵ بوده است. در این فرآیند، متن مصاحبه‌ها به دقت بازخوانی و پیاده‌سازی شده و سپس مفاهیم مرتبط به صورت جمله به جمله از متن پیاده شده استخراج گردیده اند. سپس این مفاهیم بر اساس ارتباط معنایی، در قالب مقولات اصلی^۶ سامان‌دهی و طبقه‌بندی شدند.

یافته‌های پژوهش

چنان که پیشتر اذعان شد، هدف از انجام مطالعه حاضر واکاوی استانداردها و الزامات الگوی مطلوب توسعه مشارکتی گردشگری در ایران بوده است. بدین ترتیب با اتکا به روش کیفی و ابزار مصاحبه نیمه ساختار یافته به واکاوی این الزامات و استانداردها از منظر صاحب‌نظران حوزه

^۱ Online

^۲ Lincoln and Guba

^۳ گفتنی است در این فرآیند اظهار نظری که ناقض نحوه تحلیل و کدها باشد، صورت نپذیرفت و کلیه مشارکت‌کنندگان کدهای مستخرج از خلال مصاحبه‌ها را تأیید کردند.

^۴ Thematic analysis method

^۵ Open, axial and selective coding

^۶ Main categories

گردشگری پرداخته شد. یافته‌ها گویای آن‌اند که استانداردهای الگوی مطلوب توسعه مشارکتی گردشگری در بردارنده عوامل متعددی هستند که می‌توان آن‌ها را ذیل مقولاتی چون سازگاری با ظرفیت‌های قانونی، تناسب با شیوه حکمرانی و قانون اساسی، پیروی از اصل شمولیت، قابلیت انعطاف، پیروی از اصول مبتنی بر شئون انسانی و ... ساماندهی کرد. در ادامه به شرح یافته‌ها و ارائه شماری از نقل قول‌ها پرداخته شده است:

یکی از مقولات پژوهش حاضر، سازگاری الگوی توسعه مشارکتی با ظرفیت‌های قانونی است. به زعم صاحب‌نظران، ضروری است این الگو با ظرفیت‌های قانونی در حوزه نظارت، میزان مداخله هر یک از ذینفعان، حدود و ثغور اختیارات و ... با قوانین بالادستی، اسناد و برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران همسو و سازگار باشد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این رابطه چنین اذعان می‌کند: «ما طرح‌های اولیه بسیار زیادی را داریم که در اسانامه آن‌ها یا شرح اهداف کلی آن‌ها یا اختیارات و چشم‌اندازها مواردی وجود دارد که با ظرفیت‌های قانونی ما همخوان نیستند. به عنوان مثال خدمت شما عرض کنم که در یک طرح پیشنهادی مثلاً می‌گویند یک نهاد یا سازمانی را برای توسعه مشارکت مردم یا همان توسعه مشارکتی گردشگری شکل بدهیم. خب این تشکیل سازمان یا نهاد که با اصل ۷۵ قانون اساسی ما در تعارض هست.» بدیهی است که سازگاری طرح‌ها، گام‌ها و اقدامات با ظرفیت‌های قانونی می‌تواند ضامن مقبولیت، مشروعیت و پایداری الگوی مورد نظر باشد.

پیروی از اصل شمولیت دیگر مقوله پژوهش است. این مقوله که در بردارنده مفاهیمی چون قابلیت دربرگیری گروه‌های آسیب‌پذیر، قابلیت استفاده از مهارت و دانش نخبگانی، قابلیت مشارکت‌دهی به سالمندان، زنان و اصناف است، یکی از مهم‌ترین استانداردها و ارکان الگوی توسعه مشارکتی در گردشگری به شمار می‌رود. در این رابطه یکی از صاحب‌نظران چنین اذعان می‌کند: «الگوی توسعه مشارکتی مهم‌ترین اصلش دربرگیری همه افراد هست. یک الگوی مشارکتی خوب باید همه از جمله کودکان به عنوان سرمایه‌های آینده، سالمندان به عنوان میراث ارزشمند موجود و همه را در بر بگیرد. چطور؟ راه‌های متفاوتی پیش‌روی ما هست که برای گام برداشتن در این فضا اول باید توانمندسازی کرد، آگاه‌سازی کرد،

مهارت/افزایی کرد.» بدیهی است عدم در برگیری هر یک از گروه‌های اجتماعی می‌تواند علاوه بر انتفاع نابرابر از گردشگری و حقوق مسلم شهروندی توسعه پایدار این صنعت را با خلل مواجه کند.

انعطاف‌پذیری نیز از دیگر مقولات مستخرج از خلال یافته‌ها است که در بردارنده مفاهیمی چون قابلیت انعطاف و تغییر برنامه‌های جزئی در شرایط بحرانی، قابلیت انعطاف و اصلاح خط‌مشی‌ها در هر مرحله از پایش، قابلیت سازگاری با تغییرات تکنولوژیک و فناوری‌های هوشمند و قابلیت انعطاف و اصلاح خط‌مشی‌ها در ادوار مختلف طرح است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این رابطه چنین اظهار کرده است: «انعطاف یک ویژگی کلیدی در این مورد است و به این معنی هست که الگوی ما بتواند خودش را با حفظ کارکرد با تنوع سطح مهارت، تفاوت در شرایط سیاستگذاری و ایجاد شرایط بحرانی در صنعت گردشگری هماهنگ کند.» روشن است که عدم انعطاف می‌تواند تداوم الگوهای مورد نظر را در شرایط خاص و بحرانی با چالش مواجه کند.

پیروی از عدالت محوری و اصول مبتنی بر شئون انسانی از دیگر یافته‌های پژوهش پیش‌رو است که ناظر بر حفظ شأن و کرامت انسانی و برابری افراد در مشارکت و انتفاع از مواهب گردشگری است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص چنین اذعان می‌کند: «یک الگوی مطلوب توسعه گردشگری باید حتماً بر اصل عدالت و حفظ شأن انسانی استوار باشد. یعنی به افراد این حق را بدهد که از حق سفر و از آثار حضور گردشگر و از حق مشارکت در آنچه مربوط به گردشگری هست بهره‌برد بدون آن که ذره‌ای تصور شود این بهره‌مندی امتیاز است. باید در این الگوی مطلوب که شما در پی آن هستید این بهره‌مندی یک حق بدون چون و چرا تصور شود.» بدیهی است که پیروی از این اصل ضامن مشارکت حقیقی افراد و انتفاع عادلانه آن‌ها از گردشگری به شمار می‌رود.

پیروی از اصل ورود تدریجی را نیز می‌توان از دیگر مقولات مستخرج به شمار آورد. بر اساس این یافته و اظهارات مشارکت‌کنندگان، الگوی توسعه مشارکتی مطلوب ضروری است تفاوت در سطوح آگاهی و مهارت افراد را به رسمیت بشناسد و بر اساس آن به گونه‌ای

تدریجی افراد را وارد چرخه مشارکت و انتفاع کند. تأکید بر مشارکت تدریجی و گروه به گروه جامعه، تأکید بر طی کلیه مراحل لازم الاجرا جهت مشارکت (آگاه سازی، ورود با پشتیبانی، توانمندسازی و ...)، تأکید بر حفظ ترتیب مراحل لازم الاجرا جهت مشارکت، تأکید بر پشتیبانی و حمایت نهادهای دولتی از گروه‌های مشارکت‌کننده از مفاهیم قابل بحث ذیل مقوله مطروحه‌اند.

برخورداری از قابلیت تقویت مقصد به عنوان مقوله دیگر پژوهش حاضر، در بردارنده قابلیت بسترسازی جهت انتفاع جامعه محلی از مواهب گردشگری، قابلیت توانمندسازی جامعه محلی، قابلیت تقویت هویت مقصد، قابلیت حفظ ارزش‌های مقصد و قابلیت اشاعه ارزش‌های مقصد است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص چنین اظهار کرده است: «وقتی نامی از توسعه گردشگری برده می‌شود، ما متأسفانه اولین جایی که فکرمان می‌رود، بسط دایره گردشگران است اما یک الگوی توسعه‌ای خوب باید قبل از آن که شمار گردشگران را زیاد کند، بستر و تمهیدی را برای حفظ ارزش‌های جامعه محلی فراهم کند تا با جلوگیری از تخریب میراث طبیعی و تاریخی و تهاجمات فرهنگی پایداری گردشگری را هم داشته باشد.» چنان که در مطالعاتی مانند مطالعه سارینن^۱ (۲۰۰۶) و پرتی^۲ (۲۰۰۷) ذکر شده، حفظ میراث طبیعی و ارزش‌های اجتماعی از عوامل مهم پایداری توسعه به شمار می‌روند.

شفافیت و پاسخگویی از دیگر مقولات مستخرج از خلال مصاحبه‌های صورت گرفته است و در بردارنده مفاهیمی چون شفافیت عملکرد مالی، شفافیت حوزه‌های سیاستی و تقنینی، شفافیت رویه‌های نظارتی، شفافیت رویه پیگیری تخلفات و جرائم حوزه گردشگری، شفافیت رویه‌های جذب و مشارکت‌دهی مردمی، پاسخگویی در برابر خطاها، پاسخگویی در برابر نیازها و خواسته‌های جامعه محلی است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص چنین اذعان می‌کند: «شفافیت از اولین و مهم‌ترین استانداردها و ویژگی‌های یک الگوی توسعه‌ای خوب هست. اساساً یک الگوی توسعه‌ای خوب برای رسیدن به توسعه مقبول باید در برابر درآمد و

^۱ Saarinen

^۲ Pretty

هزینه کرد و در برابر سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی شفاف عمل کند و جای ابهام و سؤالی را نگذارد.» پیروی از این اصل می‌تواند ضمن پیشگیری از فساد و سوء مدیریت و کاهش مشکلات و مناقشات حقوقی به جلب اعتماد ذینفعان، ایجاد رقابت سالم و تقویت توسعه پایداری یاری برساند.

پیروی از اصول پایداری مقوله دیگری است که در بردارنده مفاهیمی چون استفاده بهینه از منابع طبیعی و انرژی، کاهش رد پای گردشگری، پایداری اقتصادی، کنترل تنش‌های فرهنگی و اجتماعی، بهره‌گیری از فناوری‌ها و انرژی‌های پاک و تجدید پذیر و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل پایداری است. یکی از مشارکت‌کنندگان چنین اذعان می‌کند: «فراموش نکنید، هر الگوی توسعه‌ای باید با اصول پایداری همراه باشد والا اصلاً مورد پذیرش نیست. خواه الگوی توسعه گردشگری باشد، خواه الگوی توسعه شهری، خواه الگوی توسعه زیر ساختی و... هر الگویی باید بر اساس پایداری باشد یعنی استفاده بهینه از انرژی و منابع طبیعی، کاهش آثار حضور گردشگران منظورم آثار نامطلوب و این‌ها را باید در دستور کارش قرار بدهد.»

بنا بر یافته‌های پژوهش حاضر ضروری است الگوی توسعه مشارکتی گردشگری دارای استانداردهایی چون همسویی با ظرفیت‌های قانونی، شفافیت و پاسخگویی، پیروی از اصول پایداری، پیروی از اصل شمولیت و ... باشد. بدین معنا که با مفاد اسناد بالادستی برنامه‌های توسعه، قوانین و لوایح موجود در تعارض نباشد، کلیه افراد را در مشارکت و انتفاع از مواهب گردشگری در برگیرد در حالی که این فرصت برابر در مشارکت و انتفاع را به مثابه یک حق در نظر دارد. همچنین ضروری است الگوهای پیشنهادی از سوی سیاستگذاران و پژوهشگران با بستری شفاف و پاسخگو در قبال عملکرد مالی، نظارتی، تقنینی و ... همراه باشد و ضمن به رسمیت‌شناسی تفاوت در مهارت، آگاهی و توانمندی افراد جهت مشارکت، برنامه توانمندسازی کلیه افراد جامعه را با عنایت به برنامه‌های آگاهی‌بخشی، توانمندسازی و با استعانت از بازوهای میانجی در دستور کار دهد. همچنین ضروری است ذیل این الگو بهره‌مندی مسئولانه از مواهب طبیعی، میراث فرهنگی و ... در قالب اصول پایداری مد نظر

جدول (۳) مجموعه مضامین استانده‌های الگوی مطلوب توسعه مشارکتی گردشگری

ردی	مضامین پایه	مضامین سامان دهنده	مضمون فراگیر
۱	همسویی الگو با ظرفیت‌های قانونی حوزه سیاستگذاری همسویی الگو با ظرفیت‌ها قانونی حوزه نظارت همسویی حوزه مداخله ذینفعان با ظرفیت‌های قانونی همسویی میزان مداخله ذینفعان با ظرفیت‌های قانونی همسویی حدود و ثغور اختیارات و وظایف با ظرفیت‌های قانونی	همسویی الگو با ظرفیت‌های قانونی	استانده‌های الگوی مطلوب توسعه مشارکتی گردشگری در ایران
۲	قابلیت دربرگیری گروه‌های آسیب‌پذیر قابلیت استفاده از مهارت و دانش نخبگانی قابلیت مشارکت‌دهی سالمندان قابلیت مشارکت‌دهی زنان قابلیت مشارکت‌دهی اصناف گوناگون قابلیت مشارکت‌دهی نوجوانان، کودکان، دانشجویان و دانش آموزان قابلیت مشارکت‌دهی مهاجرین	پیروی از اصل شمولیت	
۳	چون قابلیت انعطاف و تغییر برنامه‌های جزئی در شرایط بحرانی قابلیت انعطاف و اصلاح خط‌مشی‌ها در هر مرحله از پایش قابلیت سازگاری با تغییرات تکنولوژیک قابلیت سازگاری با فناوری‌های هوشمند قابلیت انعطاف و اصلاح خط‌مشی‌ها در ادوار مختلف طرح	انعطاف‌پذیری	
۴	باور به برابری افراد در انتفاع از گردشگری باور به حق برابر افراد در مشارکت در حوزه گردشگری حفظ حرمت و شأن مشارکت‌کنندگان	پیروی از عدالت- محوری و اصول مبتنی بر شئون انسانی	
۵	حفظ ترتیب مراحل آموزش، توانمندسازی و ورود ورود به مشارکت پس از مهارت‌آموزی مشارکت مدیریت شده در مراحل ابتدایی تشویق مشارکت در مراحل اولیه	پیروی از اصل ورود تدریجی	
۶	قابلیت بسترسازی جهت انتفاع جامعه محلی از مواهب گردشگری قابلیت توانمندسازی جامعه محلی قابلیت تقویت هویت مقصد قابلیت حفظ ارزش‌های مقصد قابلیت اشاعه ارزش‌های مقصد	برخورداري از قابليت تقويت مقصد	
۷	شفافیت عملکرد مالی	شفافیت و پاسخگویی	

		شفافیت حوزه‌های سیاستی و تقنینی شفافیت رویه‌های نظارتی شفافیت رویه پیگیری تخلفات و جرائم حوزه گردشگری شفافیت رویه‌های جذب و مشارکت‌دهی مردمی پاسخگویی در برابر خطاها پاسخگویی در برابر نیازها و خواسته‌های جامعه محلی	
	پیروی از اصول پایداری	استفاده بهینه از منابع طبیعی و انرژی کاهش ردپای گردشگری پایداری اقتصادی کنترل تنش‌های فرهنگی و اجتماعی پیشگیری از تهاجم فرهنگی و استحاله فرهنگی بهره‌گیری از فناوری‌ها و انرژی‌های پاک بهره‌گیری از انرژی‌های تجدید پذیر توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل پایدار	۸

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف از انجام پژوهش حاضر واکاوی استانداردهای الگوی مطلوب توسعه مشارکتی در ایران بود. به این منظور و در راستای نیل به هدف از روش کیفی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش را صاحب‌نظران حوزه گردشگری در سراسر ایران تشکیل می‌دهد که از معیارهایی چون سابقه حداقل ۱۰ ساله در این حوزه و دارا بودن مدرک تحصیلی دکتری/ بالاتر در رشته گردشگری و گرایش‌های مربوطه برخوردار هستند. یافته‌ها حاکی از آن‌اند که استانداردهای الگوی مطلوب توسعه مشارکتی در ایران اسلامی ذیل مقولات مشخصی از جمله هم‌سویی با ظرفیت‌های قانونی، پیروی از اصل شمولیت، انعطاف، پیروی از اصل ورود تدریجی، پیروی از عدالت‌محوری و اصول مبتنی بر شئون انسانی و ... قابل ساماندهی و تلخیص‌اند.

به طور مشخص احصاء این استانداردها می‌تواند سبب ساز ارائه الگویی مشارکتی شود که تناسب چارچوب‌های آنان با شرایط جامعه و سیاست‌های کلی نظام تضمین شده است. بدیهی است هم‌سویی با ظرفیت‌های قانونی یکی از اصول تضمین مشروعیت و مقبولیت الگوهای

توسعه مشارکتی است که ضرورت آن از بدیهات به شمار می‌رود و لازم است سیاستگذاران و برنامه‌ریزان حوزه گردشگری و سیاستگذاری اجتماعی در طراحی و ارائه الگوهای توسعه مشارکتی به همسویی و تطابق الگوهای پیشنهادی با ظرفیت‌های قانونی توجه لازم را مبذول دارند. پیروی از اصل شمولیت نیز از ارکان الگوهای مشارکتی به شمار می‌رود و ناظر بر حق آحاد جامعه در مشارکت‌های اجتماعی، سیاسی و ... است. پرواضح است که از الزامات و پیش شرط‌های و صول به این اصل آگاهی‌بخشی، توانمند سازی و مهارت‌افزایی آحاد جامعه جهت ورود به عرصه مشارکت است. دارسی^۱ (۲۰۱۰) و اسکینوس و بیدلف^۲ (۲۰۲۰) نیز در مطالعات خود به لزوم دربرگیری آحاد جامعه در طرح‌ها و الگوهای گردشگری اشاره کرده‌اند و اذعان داشته‌اند که عدم دربرگیری آحاد جامعه در الگوهای گردشگری می‌تواند با آثار نامیمونی از جمله اختلال در روند دستیابی به پایداری همراه باشد. از دیگر مقولات مستخرج از خلال پژوهش می‌توان به انعطاف‌پذیری اشاره کرد. چنان که صاحب‌نظران اذعان کرده‌اند این مقوله ناظر بر قابلیت انعطاف و تغییرپذیری برنامه‌ها در شرایط بحرانی و در هر مرحله از پایش و ارزیابی طرح است. بدیهی است عدم انعطاف در الگوهای پیشنهادی در جهانی که با تغییرات روز افزون همراه است، در نهایت می‌تواند به شکست الگو و هدررفت منابع منجر شود. بیکن و کارمیگنانی^۳ (۲۰۲۰) در مطالعات خویش به اهمیت انعطاف‌پذیری طرح‌های گردشگری و نقش آن در افزایش تاب‌آوری طرح‌ها اشاره کرده‌اند. مقوله پیروی از اصل ورود تدریجی نیز اشاره به تفاوت در سطوح توانمندی و مهارت افراد جهت مشارکت در حوزه گردشگری دارد. بدیهی است بسترسازی جهت ورود افراد به حوزه مشارکت با عنایت به تفاوت‌های مهارتی و سطوح متفاوت اطلاعاتی پیامدی چون ورود تدریجی را دارد. برامول و شارمن^۴ (۱۹۹۹)، میچل و اشلی^۵ (۲۰۱۰: ۱۲۰-۱۵۷) نیز در مطالعات خود به لزوم

^۱ Darcy

^۲ Scheyvens & Biddulph

^۳ Becken & Carmignani

^۴ Bramwell and Sharman

^۵ Mitchell & Ashley

مشارکت‌دهی افراد در عرصه گردشگری به نحوی تدریجی اشاره کرده‌اند. مقوله پیروی از عدالت‌محوری و شئون انسانی نیز ناظر بر حق مسلم افراد جهت مشارکت و انتفاع عادلانه از مواهب گردشگری است که به واسطه توانمندسازی و مهارت‌افزایی همراه با هموارسازی بسترهای قانونی مشارکت قابل دستیابی است. پیروی از قابلیت تقویت مقصد نیز ناظر بر اصول توسعه پایدار گردشگری است که با آموزش، آگاه‌سازی مردمی و توانمندسازی ایشان در راستای حفظ و اشاعه میراث ملموس و ناملموس محلی قابل تحقق است. این یافته با یافته‌های مطالعات عسگری و همکاران (۱۳۹۳)، اسمیت و رابینسون^۱ (۲۰۰۶) و کول^۲ (۲۰۰۶) همسو و همراستا است.

با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر به سیاستگذاران و پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود:

۱- با توجه به استاندهای مطروحه و همسو با ماده ۴ قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب (۱۳۸۲/۱۰/۲۳)، تبصره ۲۰ ماده ۳ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب (۱۳۶۸/۲/۱) و ماده (۸۳) قانون برنامه پنجساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران به ارائه الگوی مطلوب توسعه مشارکتی در ایران بپردازند. ۲- همچنین به سیاستگذاران و برنامه‌ریزان حوزه گردشگری و سیاستگذاری اجتماعی پیشنهاد می‌شود در راستای آگاهی‌بخشی و توانمندسازی آحاد جامعه جهت ورود به عرصه مشارکت گردشگری همسو با احکام ردیف ۱۰ و ۱۱ سند راهبردی توسعه گردشگری کشور (مصوب ۱۳۹۹/۴/۲۹) از بازوهای میانجی، آگاهی‌بخش و گفتمان ساز کشور چون سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و تحقیقاتی و ... بهره‌مند شوند.

قدردانی

نویسندگان از کلیه افرادی که با مشارکت ارزنده خود به پیشبرد کار پژوهشی حاضر کمک کردند، کمال تشکر و قدردانی را دارند.

¹ Smith & Robinson

² Cole

تعارض منافع

نویسنده(گان) اظهار می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافع بالقوه‌ای در رابطه با انتشار این اثر وجود ندارد. علاوه بر این، مسائل اخلاقی از جمله سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوء رفتار علمی، جعل و یا تحریف داده‌ها، انتشار و یا ارسال تکراری و افزونگی، به طور کامل توسط نویسندگان مورد نظارت قرار گرفته است.

حمایت مالی

نویسنده(گان) هیچ‌گونه حمایت مالی برای انجام این پژوهش، نگارش و یا انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

منابع

احمدی شاپور آبادی، محمد علی؛ طارمی، ابوالفضل (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی گردشگری مشارکتی در یک مقصد در حال توسعه (تجربه اندونزی). *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*. ۳(۸) ۹۱-۱۰۶.
https://tms.atu.ac.ir/article_4909.html

بادکو، بهروز؛ قاسمی سیانی، محمد و حسینی، سابق. (۱۴۰۰). تأثیر گردشگری اجتماع-محور بر توسعه جوامع روستایی از دیدگاه جامعه محلی مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری شهرستان پاوه. *مطالعات اجتماعی گردشگری*، ۹(۱۸)، ۲۰۵-۲۳۰.
<https://doi.org/10.52547/journalitor.36164.9.18.0>

بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷. <https://khl.ink/f/41673>

تقوی، سید مصطفی؛ دانش فرد، کرم اله و میرسپاسی، ناصر. (۱۴۰۲). الگوی مشارکت ذی نفعان در شکل‌گیری خط‌مشی‌های گردشگری فرهنگی (مورد مطالعه: شهر تهران)، <https://civilica.com/doc/1779730>

حاتمی نژاد، حسین؛ گروسی، علیرضا؛ شاه‌رخ‌فر، زینب و توکلی نغمه، مصطفی. (۱۳۹۹). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با تأکید بر نقش مشارکت اجتماعات محلی (مطالعه موردی: استان البرز). پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۱(۲)، ۲۰-۳۴. https://jurs.znu.ac.ir/article_242728.html

خسرویگی برچلویی، رضا. (۱۳۹۵). الزامات تحقق راهبردهای توسعه گردشگری روستایی با تأکید بر مشارکت جوامع محلی. سومین کنگره علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست، تهران. <https://civilica.com/doc/565124/>

رجایی ریزی، محمدعلی؛ نظریان، اصغر و سرور، رحیم. (۱۳۹۳). چالش‌ها و راهبردهای توسعه اجتماع‌محور منطقه کلانشهر تهران. *جغرافیای سرزمین*، ۱۱(۴۲)، ۱۷-۳۶. <https://www.sid.ir/paper/116229/fa>

زرنیدیان، نرگس؛ فرزین، محمدرضا؛ شالبافیان، علی اصغر؛ پورفرج، احمد و محمودزاده، سید مجید. (۱۴۰۰). طراحی چارچوب مشارکت عمومی — خصوصی در گردشگری بر مبنای فراترکیب مطالعات پیشین. گردشگری و توسعه، ۱۰(۲)، ۲۵۱-۲۷۶. <https://doi.org/10.22034/jtd.2020.238477.2074>

ضرغام بروجنی، حمید و بذرافشان، شیما (۱۳۹۵). میزان موفقیت توسعه گردشگری جامعه محور روستایی از دید جامعه محلی (مطالعه موردی: روستای آسیاب سر، شهرستان بهشهر). پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۱۷(۲)، ۱۷۹-۱۸۳. <https://ensani.ir/fa/article/368158>

طالب، مهدی و یوسفوند، سامان. (۱۳۹۲). بررسی ارتباط خرده فرهنگ محلی با توسعه مشارکتی (مطالعه موردی: روستاهای منطقه کهمان، شهرستان سلسله). پژوهش های روستائی، ۴(۱)، ۱۰۱-۱۳۶. <https://doi.org/10.22059/jrur.2013.31973>

عسگری، اکبر؛ یاورزاده، محمدرضا؛ و رشیدی، معصومه. (۱۳۹۳). لزوم همسویی صنعت گردشگری با توسعه پایدار و محیط زیست. اولین کنفرانس گردشگری سبز، همدان. <https://civilica.com/doc/284844>

فاضل بخششی، فرشته. (۱۳۹۹). الگوی توسعه گردشگری جامعه بنیاد ایران. اولین همایش ملی مدیریت و توسعه گردشگری، چالش ها و راهکارها. تهران. <https://civilica.com/doc/120176>

قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران. م صوبات مجلس شورا (م صوب ۱۸/۴/۱۴۰۳). <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1809128>

مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۲). قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری. تهران: مجلس شورای اسلامی.

کاظمی، نسرین؛ روغنگیرها، پانته آ؛ و زرنیدیان، ندا. (۱۴۰۳). مشارکت در گردشگری: تحلیل مقالات منتشر شده در نشریات علمی. مطالعات اجتماعی گردشگری، ۲۸(۱۲)، ۷۹-۱۰۴. https://www.journalitor.ir/article_723959.html

AhmadiShapurabadi, M., & Taremi, A. (2005). Cooperative Tourism Planning in a Developing Destination. *Tourism Management Studies*, 3(8), 91-106. https://tms.atu.ac.ir/article_4909.html [In Persian]

Andereck, K. L., & Vogt, C. A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel Research*, 39(1), 27-36. <https://doi.org/10.1177/004728750003900104>.

Asgari, A., Yavarzadeh, M., & Rashidi, M. (2014). The necessity of aligning the tourism industry with sustainable development and the environment. *The first*

national conference on tourism and green tourism. Hamedan. Retrieved from <https://civilica.com/doc/284844/> [In Persian]

Badko, B., Ghasemi Siyani, M., & Hoseini, S. (2021). Investigating the impact of community-based tourism on development of rural communities from the perspective of the local community: A Case Study of Paveh Tourist Villages. *Social Studies in Tourism*, 9(18), 205-230.

<https://doi.org/10.52547/journalitor.36164.9.18.0> [In Persian]

Becken, S., & Carmignani, F. (2020). Tourism-dependent communities and climate change: Exploring the role of economic resilience. *Annals of Tourism Research*, 84, 102964. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102964>.

Bramwell, B., & Sharman, A. (1999). Collaboration in local tourism policymaking. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 392-415. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00105-4](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00105-4)

Cole, S. (2006). *Cultural Tourism, Community Participation and Empowerment*. In M. Smith & M. Robinson (Eds.), *Cultural Tourism in a Changing World: Politics, Participation and (Re)presentation* (pp. 89–103). ChannelView. https://www.researchgate.net/publication/236144502_Cultural_tourism_community_participation_and_empowerment

Darcy, S., Cameron, B., & Pegg, S. (2010). Accessible tourism and sustainability: A discussion and case study. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 515-537. <https://doi.org/10.1080/09669581003690668>.

Fazel Bakhsheshi, F. (2011). Iranian Community-Based Tourism Development Model. *First National Conference on Tourism Management and Development, Challenges and Solutions*. Tehran. Retrieved from <https://civilica.com/doc/120176/> [In Persian]

Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Boston, MA: Pitman. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1209107>.

hataminejad, H., garousi, A., ShahrKhifar, Z. and Tavakoli Naghmeh, M. (2021). Strategic planning for tourism development with emphasis on the role of participation of local communities (The Case study: Alborz province). *Economic Geography Research*, 1(2), 20-34. https://jurs.znu.ac.ir/article_242728.html [In Persian]

Islamic Consultative Assembly. (2024). *Law on the Seventh Five-Year Development Plan of the Islamic Republic of Iran (1403-1407)*. Tehran. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1809128> [In Persian]

Islamic Consultative Assembly. (2003). *Law on the Establishment of the Cultural Heritage and Tourism Organization*. Tehran. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94002> [In Persian]

Jamal, T. B., & Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186-204. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)00067-3](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)00067-3).

Kazemi, N., Roghangirha, P., & Zarandian, N. (2024). Identifying factors affecting the spiritual perception of tourists in Iran. *Social Studies of Tourism*, 12(28), 79-104. Retrieved from https://www.journalitor.ir/article_723959.html?lang=fa [In Persian]

Khamenei, A. (2019). *The "Second Phase of the Revolution" Statement addressed to the Iranian nation*. Retrieved from <https://khamenei.ir/> [In Persian]

Khosrobeigi Barcheloei, R. (2016). Requirements for the realization of rural tourism development strategies with emphasis on the participation of local communities. *Third Scientific Research Congress on the Development and Promotion of Agricultural Sciences, Natural Resources and Environment*. Tehran. Retrieved from <https://civilica.com/doc/565124/> [In Persian]

Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985) *Naturalistic Inquiry*. SAGE, Thousand Oaks, 289-331. [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)

Mitchell, J., & Ashley, C. (2010). *Tourism and Poverty Reduction: Pathways to Prosperity*. London: Routledge. <https://www.routledge.com/Tourism-and-Poverty-Reduction-Pathways-to-Prosperity/Mitchell-Ashley/p/book/9781844078899>

Pretty, J. (2007). *The Earthscan reader in sustainable agriculture*. Earthscan. <https://www.amazon.com/Earthscan-Reader-Sustainable-Agriculture/dp/1844072363>.

Rajaei, M., Nazarian, A., & Sarvar, R. (2014). Challenges and strategies of Tehran megalopoli development (case study: Islamshahr-Robatkarim District). *Geographical Journal of Territory*, 11(42), 17-36. Retrieved from <https://www.sid.ir/paper/116229/en> [In Persian]

Robinson, M., & Boniface, P. (1999). *Tourism and Cultural Conflicts*. UK: CABI Pub. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/full/10.5555/19981813247>

Saarinen, J. (2006). Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1121–1140. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.06.007>

Scheyvens, R., & Biddulph, R. (Eds.). (2020). *Inclusive tourism development*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003108245>

Smith, M. K., & Robinson, M. (2006). *Cultural tourism in a changing world: Politics, participation, and (re)production* (1st ed.). Channel View Publications. https://www.researchgate.net/publication/292507849_Cultural_tourism_in_a_changing_world_Politics_participation_and_representation.

Taleb, M and Yousefvand, S . (2013). The Relationship between Local Sub-culture and Participatory Development: An Assessment (Case study: Villages around the Kahman region, Selseleh). *Journal of Rural Research*, 4(1), 101-136. <https://doi.org/10.22059/jrur.2013.31973> [In Persian]

UN Tourism. (2020). *Tourism in the 2030 Agenda*. Retrieved 2025, from <https://www.untourism.int/>: <https://www.untourism.int/tourism-in-2030-agenda>

World Tourism Organization. (2010). *Tourism and the Millennium Development Goals: Enhancing sustainable development*. Madrid, Spain: UNWTO.

World Tourism Organization. (2013). *UNWTO Annual Report 2013*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.

Zarandian, N., Farzin , M., Shalbafian, A., Pourfaraj, A., & Mahmoudzadeh, M. (2021). Public-Private Partnership Framework in Tourism Based on Meta-synthesis of Previous Works. *Tourism and Development*, 10(2), 251-276. <https://doi.org/10.22034/jtd.2020.238477.2074> [In Persian]

Zargham Boroujeni, H., & Bazrafshan, S. (2017). The Success of Rural Community-Based Tourism Development from the Perspective of the Local Community (Case Study: Asiab-Sar Village, Behshahr County). *Journal of Research and Rural Planning*, 5(4), 119-136. <https://doi:http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.53821> [In Persian]

